

*Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim:
Bertrand Russell'in Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi*
**Education for a Democratic Society:
An Examination of Bertrand Russell's Views on Civic Education**

Ali Yalçın

Sorumlu Yazar
Primary Author

(Dr.)
Bursa-Türkiye
aliylenn77@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8421-3924>

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 6 Kasım / November 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 29 Kasım / 29 November 2024

Published/Yayın Tarihi: 31 Aralık / 31 December 2024

Pub. Date Season/Yayın Sezonu: Aralık / December

Cite as/Atf:

Yalçın, A. (2024). Demokratik bir toplum için eğitim: Bertrand Russell'in yurttaşlık eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Artuklu Humanities*. 17, 48-66. <https://doi.org/10.46628/ahu.1580723>

Yalçın, A. (2024). Demokratik bir toplum için eğitim: Bertrand Russell'in yurttaşlık eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Artuklu Humanities*. 17, 48-66. <https://doi.org/10.46628/ahu.1580723>

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Mardin Artuklu Üniversitesi / Mardin Artuklu University

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Ali Yalçın).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim: Bertrand Russell'ın Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi

Ali Yalçın

Öz

Demokratik toplumların inşasında en önemli araçlardan biri, eğitim faaliyetleridir. Bunun için de yurttaşlık eğitiminin kayda değer ayrı bir yeri vardır. Hem devlet düzeyinde hem de birey ve toplum alanında, görüş ve düşünceleriyle kitleleri etkileyen önemli düşünür ve filozoflar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de etkili olmaktadır. 20. yüzyıl düşünce dünyasının en ünlü filozoflarından birisi olarak ön plana çıkan Bertrand Russell (1872-1970), gerek eserlerinin sayısı gerek ele alıp incelediği konular (matematik felsefesi, bilgi teorisi, tarih felsefesi, ahlâk, din, politika, sosyoloji, psikoloji, eğitim vb.) ve gerekse görüşlerine etki ettiği filozofların çokluğu bakımından şüphesiz ki oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Bertrand Russell'ın yurttaşlık eğitimine yönelik düşüncelerini kapsamlı bir şekilde analiz ederek, günümüz yurttaşlık eğitimine dair öneriler sunmaktır. Bu çalışma doküman incelemesi temelli bir araştırmadır. Dolayısıyla Bertrand Russell'ın eğitim ve toplum düzeni ile eğitim üzerine isimli kitapları temel dokümanlar olarak kullanılıp veriler, içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Bertnard Russell, *iyi yurttaş* kavramını, bireylerin toplumsal normlara ve kurallara uygun bir şekilde toplumsal faydayı gözeten biri olarak yetiştirilmesi gerektiğini ifade ederken *iyi bireyin* ise kendi bireysel gelişimini gerçekleştirme hedeflediğini belirtmiştir. Ayrıca Russell'a göre eğitim, birey yönünden değil, toplum yönünden ele alınması gerektiği ve temel görevinin yararlı yurttaşlar yetiştirmek olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca devletin toplumsal düzeni korumak için belirli normlara uygun yurttaşlar yetiştirmesi, yaratıcılığı ve eleştirel düşünceyi engelleyebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla Russell, yurttaşlık eğitiminin başarılı olabilmesi için hedeflerin ve sonuçlarının iyi anlaşılması gerekli olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak küresel vatandaşlık kavramına da değinen Russell, yurttaşlık eğitimi ile ilgili görüşleri günümüzün modern toplumlarına katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Bertnard Russell, demokratik eğitim, yurttaşlık eğitimi, toplum.

Education for a Democratic Society: An Examination of Bertrand Russell's Views on Civic Education

Abstract

One of the most important tools in the construction of democratic societies is education. In this context, civic education has a special place. Important thinkers and philosophers who have influenced the masses with their views and thoughts, both at the state level and in the field of the individual and society, are influential today as they were in the past. Bertrand Russell (1872-1970), who stands out as one of the most famous philosophers of the 20th century thought world, undoubtedly has a very important place in terms of both the number of his works, the subjects (philosophy of mathematics, theory of knowledge, philosophy of history, religion, politics, sociology, education, etc.) and the number of philosophers whose views he influenced. Based on these explanations, this study is a qualitative document-based research. The main purpose of the study is to comprehensively analyze Bertnard Russell discussed the concepts of "good individual" and *good citizen* with a critical approach, and according to him, the concept of *good citizen* refers to the upbringing of individuals in accordance with social norms and rules, and in a way that is socially beneficial, while the concept of "good individual" aims to realize the individual's individual development, originality and potential. According to Russell, for civic education to be successful, a comprehensive understanding of its ultimate goals and practical implications is necessary. In conclusion, Russell also touches upon the concept of global citizenship and his views on civic education are open to debate.

Keywords: Bertnard Russell, democratic education, civic education, society.

Giriş

Dünya tarihi incelendiğinde, her dönemde düşünceye ve bilgiye yön veren önemli düşünürler, filozoflar, bilim insanları ve devlet adamları yetişmiştir. Bu kişiler arasında, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyıl başlarında Britanya'da yaşamış olan Bertrand Russell, 20. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. Russell, bireylerin eleştirel düşünme, hoşgörü ve ahlaki sorumluluk gibi erdemlerle donatılmasının önemine vurgu yapmış; eğitimi, bu değerlerin geliştirilmesinde temel bir araç olarak değerlendirmiştir (Russell, 1926). Russell'ın eğitim ve demokrasi arasındaki ilişkiye dair görüşleri, günümüzde de demokratik toplumların devamlılığı açısından büyük bir değer taşımaktadır. Modern toplumların hızla değişen yapısı, bireylerin demokratik değerlere sahip, bilinçli ve sorumluluk sahibi vatandaşlar olarak yetiştirilmesini kaçınılmaz bir gereklilik hâline getirmiştir (Dewey, 1916; Banks, 2008). Çünkü demokratik bir toplumun varlığı, bireylerin ve toplumların bir arada uyum içinde yaşayabilmesine bağlıdır. Dolayısıyla insanların sosyal hayatta bir araya gelmeleri birey, toplum ve devlet gibi çok yönlü ilişkiler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu ilişkilerin düzenli ve uyumlu bir yapıya kavuşması ise kimi zaman yazılı, kimi zaman yazılı olmayan hukuk kuralları ile sağlanmaktadır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018, s. 8). Marshall (1950), bu ilişkileri vatandaşlık haklarının gelişimiyle ilişkilendirerek birey-devlet ve birey-toplum arasındaki bağların hukukî, siyasî ve sosyal boyutlarına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda yazılı ve yazılı olmayan hukuk kuralları, bu ilişkilerin uyumlu bir şekilde işleminde düzenleyici bir rol üstlenmektedir. Bu düzenlemeler, yalnızca bir toplumun iç işleyişini değil, aynı zamanda bireylerin demokratik değerler temelinde aktif katılımlarını desteklemeli ve yurttaşlık eğitimiyle bu demokratik beceriler, güçlendirilmelidir.

Bireylerin demokratik toplumdaki rolleri, yalnızca oy verme ve yönetime katılma gibi temel haklarla sınırlı değildir. Bunun gibi birçok faktöre bağlıdır. Habermas (1996), demokratik toplumun devamlılığını bireylerin diyalog ve müzakere yoluyla ortak değerler etrafında buluşmasına bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu süreçte eğitim, bireylerin farklılıklar karşısında hoşgörü olmasını ve toplumsal uzlaşmaya katkı sunmasını beklemektedir. Rawls (1971), adaletin bireyler arası ilişkilerde eşitlik ilkesine dayandığını vurgulayarak, eğitim yoluyla bireylerin bu adalet anlayışını benimsemelerinin toplumsal düzen için önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin sosyal ve siyasal hayatta aktif birer özne olabilmeleri için elzem görülmüştür (Barrow & Hos, 2006). Bu sebeple demokratik eğitim süreçlerine katılım gösteren bireylerin yalnızca mevcut düzenin bir parçası hâline getirmekle kalmamalı; aynı zamanda eleştirel bir bakış açısıyla mevcut yapıların sorgulanmasını ve gerektiğinde değiştirilmesini sağlayacak değerler ve beceriler de kazandırmayı amaçlamalıdır (Gutmann, 1993). Bu açıdan düşünüldüğünde, yurttaşlık eğitim sistemleri, bireylerin hem ulusal hem de küresel düzeyde vatandaşlık bilincini geliştirmede etkin bir şekilde rol üstlenebilmelidir. Örneğin Nussbaum (1997), eğitim yoluyla bireylerin dünya vatandaşlığı değerlerini benimseyerek, hem kendi toplumlarına hem de küresel topluma katkı sunabileceklerini savunmaktadır. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere bireylerin demokratik değerlere sahip, eleştirel düşünebilen ve toplumsal sorumluluk bilinci gelişmiş bireyler olarak yetiştirilmesinin, hem bireysel hem de toplumsal gelişim için temel bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yüzden yurttaşlık eğitim sürecinde verilecek eğitimin yalnızca bireylerin akademik yeterliliklerini geliştirmekle kalmayıp aynı zamanda onların etik ve siyasal sorumluluk bilinci kazanmalarını sağlayacak şekilde yapılandırılmalıdır (Levinson, 2012). Yurttaşlık ve eğitimi, modern toplumların yaşam biçimlerini ve ilişkilerini şekillendiren temel kavramlardır. Bu kavramlar, bazen millî veya ulus

yurttaşlığı şeklinde de ifade edilmektedir. Çünkü bu yurttaşlık sisteminin bir parçası olan insan, kendi özelliklerine göre bir sistem oluşturup diğer insanlarla etkileşimde bulunarak toplumsal bir varlık olarak yaşamaktadır. Bu bağlamda insan, varlığını sürdürülebilmesi için güçlü bir toplumsal sisteme sahip olmalıdır; bu bağlılık, vatandaşlık bağlılığı ve hakların ön planda olduğu bir devletle sağlanır. Ancak bu ortam sağlanmadığında, toplumsal yaşamı olumsuz etkileyebilecek bazı sorunlar ortaya çıkabilir (Kerschensteiner, 2022; Özbek, 2023; Üstel, 2021). Bu bağlamda, yurttaşlık eğitiminin yalnızca okullarla sınırlı kalmaması, hayatın her alanında aktif bir şekilde sürdürülmesi gerektiği açıktır. Bu eğitim, ailede başlayan bir süreç olarak okul ortamında güçlendirilir ve bireyin çevresiyle olan ilişkilerinde somutlaşır. Bu nedenle bireyler, toplum, vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin sorumluluklarını ihmal etmemelidir. Her birey, başkalarının haklarına saygı duymalı ve kendi sorumluluklarının bilincinde olmalıdır. Böylece herkes, ortak bir duyarlılık anlayışıyla toplumsal uyuma katkı sağlayabilir. (Özbek, 2023; Safran ve Dilek, 2021).

Yurttaşlık eğitimi, bireylerin bir toplumda etkin, bilinçli, sorumlu ve etik vatandaşlar olarak topluma katılmalarını sağlamak amacıyla verilen bir eğitim türüdür. Bu eğitim, bireylere toplumdaki haklarını, sorumluluklarını, demokratik değerleri ve hukuk kurallarını öğretirken aynı zamanda eleştirel düşünme, sosyal adalet, insan haklarına saygılı ve toplumsal katılım gibi becerileri geliştirmeyi hedefleyen kapsamlı bir eğitimidir (Parker, 1996; Veen, 2003). Dolayısıyla yurttaşlık eğitimi, demokratik bir toplumun işleyişine katkıda bulunacak yurttaşlar yetiştirmek için gereklidir. Bu bağlamda yurttaşlık eğitimi, bilgi, beceri, değer ve katılım olmak üzere çeşitli boyutlarda oluştuğu söylenebilir (Banks, 2008). Özellikle bu eğitim sürecinde öğrencilerin yurttaş olarak hak ve sorumluluklarının farkına varması ve bu süreçte aktif görevler alması beklenmektedir. Ayrıca “*öğrencilere demokrasinin, yurttaşların kendi seçtikleri temsilciler aracılığıyla yönetilmesi olduğu*” (MEB, 2023, s. 16) bilincini kazandırmak da bu öğrenme sürecinin önemli bir parçasıdır.

Yurttaşlık eğitimi, genellikle ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde müfredata dâhil edilir, ancak üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı düzeylerde de öğretilmektedir. Bertrand Russell gibi düşünürler, vatandaşlık eğitimini bireylerin sadece pasif olarak yasa ve kurallara uymalarını sağlamak için değil, aynı zamanda eleştirel ve etik açıdan sorumlu bir şekilde topluma katılmalarına öncülük etmek için gerekli görmüşlerdir. Russell’a göre, vatandaşlık eğitimi, bireylerin bireysel haklarını ve ödevlerini bilmesini sağlarken aynı zamanda daha geniş bir toplumsal sorumluluk bilinci kazanmalarına katkıda bulunduğunu ifade etmiştir (Nath, 2010; Russell, 1969). Birçok ülkede vatandaşlık eğitimi, genellikle dar kapsamlı bir müfredatla sunulmakta ya da sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmaktadır; bu durum, eğitimin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır (Pitts vd., 2011; Banks vd., 2016; Kissinger, 2022). Dolayısıyla eğitim kurumları, yalnızca bilgi aktaran yerler olmamalı, aynı zamanda demokratik tutum ve değerlerin kazandırılmasında aktif bir şekilde rol üstlenmelidir. Bu süreçte öğretmenler, öğrencilerde demokratik değerlerin gelişmesini sağlayan önemli rehberlerdir. Öğretmenlerin açık, eleştirel ve katılımcı bir eğitim ortamı oluşturması, öğrencilerin demokrasiye olan bağlılıklarının artırılması beklenir (Hauver, 2017). Örneğin, öğrenci meclisleri veya tartışma etkinlikleri, öğrencilerin demokratik süreçlerinde deneyim kazanmalarına destek olabilir. Ayrıca eğitim kurumları, öğrencilerin topluma hizmet projelerine katılmalarını, yerel yönetimlerle iş birliği yapmalarını ya da sivil toplum kuruluşlarında gönüllü çalışmalar yapmalarına katkı sağlayarak, teorik bilgilerin pratiğe dökülmesini sağlayabilir. Bu sayede öğrenciler, aktif yurttaşlık becerilerini güçlendirmelerine ve demokratik değerleri kolaylıkla öğrenebilirler (Pitts vd, 2011;

***Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim:
Bertrand Russell'ın Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi***

National Council for the Social Studies, [NCSS], 2024). Hatta bununla ilgili olarak Bertrand Russell, vatandaşlık eğitiminde eleştirel düşünmenin, bireysel sorumluluğun ve toplumsal bilinçlenmenin önemine dikkat çekmiş, bu değerlere yönelik eğitimin, toplumun demokratik yapısını güçlendireceğini savunmuştur (Russell, 1938). Dolayısıyla demokratik bir toplumun inşasında eğitimin işlevine dair farkındalığı artırmak önemli bir faaliyet olarak görülmektedir. Bertrand Russell, demokrasinin devamlılığını, bireylerin yalnızca kendi çıkarlarını gözetene değil, toplumsal refahı da ön planda tutan bir anlayışa sahip olmasıyla mümkün görmüştür (Russell, 1945). Özellikle bireylerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişimi ve ahlaki değerlerinin pekiştirilmesi, demokrasiye katkı sunmaları açısından elzem görülmüştür (Gutmann, 1987). Russell'in eğitim felsefesindeki vatandaşlık eğitimi kavramı, toplumsal sorumluluğun yanı sıra, öğrencilerin kendi hak ve sorumluluklarının farkında bireyler olarak yetiştirilmesine de vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle çalışma, eğitimcilere ve politika yapıcılara, eğitimde demokratik değerlerin nasıl daha etkin bir şekilde kazandırılabilirliği konusunda bilimsel bir temel sunmaktadır. İlgili literatürde Bertrand Russell ve eserleri hakkında çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Woodhouse'a göre Russell'in eğitimdeki amacı, öğrencilere sadece bilgi sunmak değil, aynı zamanda onları toplumsal sorumluluk taşıyan ve demokratik değerleri özümsemiş bireyler olarak da yetiştirmektir (Woodhouse, 1980). Russell, eğitimin kurumlarla ve politikayla ilişkisi bulunduğunu da belirtir. Fakat eğitimin ilişkili olduğu organizasyonları açıklarken daha çok toplum eleştirmeni görevini üstlenir (Demir Dindar, 2022). Russell'in eğitimdeki bireysel özgürlükçü yaklaşımının, toplumsal sorunlara duyarlı bireyler yetiştirmek olduğu ve nasıl uygulanabileceğini göstermektedir (Özden, 2019). Fakat bunlardan farklı olarak Russell'in özellikle hayatı, kişiliği, eğitim görüşü, felsefi görüşü, siyasi ve toplumsal konular hakkındaki fikirleri daha çok spesifik konular arasında olduğu görülmektedir (Acar, 2007; Arık, 2014; Ata, 2016; Demir Dindar, 2022; Elmalı, 2005; Güneş, 2002; Hager, 2020; Maboçoğlu, 1995; Monk, 2002; Nath, 2010; Peters, 1971; Sainsbury, 1986; Simith ve Lmdeman, 1968; Strathern, 2016; Tektaş, 2019; Yılmaz, 2001; Yüce, 2023). Literatürden de anlaşıldığı üzere Türkiye'de Bertrand Russell'in yurttaşlık eğitimi hakkında görüşleri daha çok kendi hayatı ve felsefi görüşleri kapsamında özetlendiği görülmektedir (Dalkılıç, 2004; Gül, 2002; Karataş, 2002; Öztürk, 2021). Ancak günümüzde Türkiye'de yurttaşlık eğitimini etkileyen faktörlerden birinin Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikalarının, Türkiye'deki yurttaşlık eğitim modeline önemli ölçüde etkisi olduğu görülmektedir (Şahin, 2012). Dolayısıyla bu alanı desteklemek ve mevcut literature yardımcı olmak adına Russell'in yurttaşlık, eğitim ve demokrasi ile ilgili düşüncelerinin sistematik bir şekilde incelenmesi; Russell'in yurttaşlık eğitime dair görüşlerinin, Türkiye'deki mevcut uygulamalarla karşılaştırılması, eksikliklerin giderilmesi ve geliştirilmesi gereken alanların ortaya konulmasına öncülük edebilir.

Bu çalışmanın temel amacı, Bertrand Russell'in yurttaşlık eğitimi konusundaki düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, günümüz yurttaşlık eğitimi için öneriler geliştirmektir. Russell, yurttaşlık eğitimini yalnızca bir bilgi aktarım süreci olarak görmemiş; aksine bu eğitim, bireylerin toplumsal katılımcı ve bilinçli vatandaşlar hâline gelmesi için bir araç olduğunu belirtmiştir (Russell, 1926). Bu çerçevede araştırma, Russell'in eğitim felsefesindeki vatandaşlık eğitimine dair açıklamalarını değerlendirip, mevcut literatürle harmanlayarak, 21. yüzyılda demokratik topluma katkı sunabilmek ve eğitim politikalarına yönelik önerilerde bulunmayı hedeflemektedir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi deseni kullanılmıştır. Araştırma sürecinde, elde edilen nitel veriler birleştirilerek aralarında anlamlı bir bütünlük olacak şekilde bulgulara dönüştürülmüştür. Bu kapsamda, dokümanlardan alınan notlar analiz edilerek değerlendirilmiştir (Patton, 2018, s. 432). Araştırma, doküman incelemesi modeline dayandığı için araştırma konusu hakkında mevcut bilgi ve kaynaklara (kitap, makale, tez vb.) erişim sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu süreçte, konuyla ilgili kitaplar, uzman raporları, akademik makaleler ve diğer mevcut çalışmalar genel hatlarıyla incelenmiştir (Creswell, 2013, s. 64).

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada verilerin toplanması Bertrand Russell'in *Eğitim ve Toplum Düzeni ile Eğitim Üzerine* isimli eserlerinde yurttaşlık eğitimi ile ilgili görüş ve önerilerinin yer aldığı yazılı metinler aracılığıyla elde edilmiştir. Bu kitapların Türkçe çevirileri temel verilerin elde edildiği kaynak eserlerdir. Bu bağlamda dokümanlardan toplanan veriler, yurttaşlık eğitiminde yaygın olan belli başlıklar etrafında bir araya getirilmiş ve analize hazır bir duruma dönüştürülmüştür. Verilerin toplanma süreci, 20.07.2024 tarihinde tamamen bilgisayar ortamında pdf kitap metinlerine erişim sağlanarak yürütülmüştür. Bu araştırmada verilerin toplandığı ve Bertrand Russell'e ait olan kitaplar, tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Araştırma verilerinin elde edildiği kitaplar

Yazar	Kitap adı	Yayınevi/Yılı
Bertrand Russell	Eğitim ve Toplum Düzeni	Varlık Yayınları/1969
Bertrand Russell	Eğitim Üzerine	Say Yayınları/1999

Verilerin analizi

Verilerin analizi için araştırmada kullanılacak Bertrand Russell'e ait olan *Eğitim Üzerine ile Eğitim ve Toplum Düzeni* isimli kaynaklar, öncelikle yurttaşlık eğitimi kapsamında kavramsal temelde incelenmiş ve daha sonra elde edilen açıklayıcı ve tanımlayıcı bilgiler neticesinde kategorilere ayrılmıştır. Literatür taramasından elde edilen bu ham veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak daha anlamlı bir hâle dönüştürülmüştür. İçerik analizinden elde edilen kalıplar, nitel araştırmanın temelini oluşturmuştur. Bu süreçte şöyle bir işlem süreci gerçekleştirilmiştir:

- İlk olarak, Bertrand Russell'e ait olan *Eğitim Üzerine* ve *Eğitim ve Toplum Düzeni* adlı eserleri, yurttaşlık eğitimi bağlamında incelenmiştir. Bu aşamada, eserlerde geçen kavramlar, argümanlar ve kategoriler dikkatlice belirlenmiştir. Özellikle yurttaşlık eğitimi ile ilgili temel görüşler ve Russell'in eğitim anlayışı üzerinde yoğunlaşmıştır,
- Russell'in kitaplarında yurttaşlık eğitimiyle ilgili anahtar kavramlar (örneğin: demokrasi, eşitlik, özgürlük, bireycilik, toplum) ve toplum düzeniyle ilgili argümanlar (toplumun yapılandırılması, eğitim ve toplumsal sorumluluk) tespit edilerek işlem süreci bu şekilde yürütülmüştür,

- Russell'in kitaplarında bulunan açıklamalar ışığında kategoriler tanımlandıktan sonra, bunlar daha spesifik cümlelerle ilişkilendirilmiştir. Her bir cümle, belirli bir kategoriye yerleştirilmiş ve böylece içerik analizinin ilk aşamasında veriler daha anlamlı hâle getirilmiştir,
- İçerik analizinin son aşamasında, elde edilen kalıplar ve kategoriler yorumlanarak, yurttaşlık eğitimi bağlamında Russell'ın fikirleri üzerine çıkarımlar yapılmıştır.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Araştırmada geçerlik, araştırmanın amacına uygun olarak doğru veriler elde etmesini sağlarken, güvenilirlik ise elde edilen bulguların tutarlılığını ve tekrar edilebilirliğini ifade etmektedir. Verilerin toplanması ve analizi sürecinde, içerik analizi yöntemi kullanılarak eserlerden elde edilen ham veriler kategorilere ayrılmış ve anlamlandırılmıştır. Bu süreç, araştırmanın iç tutarlılığını artırarak geçerliliğini desteklemektedir. Ayrıca, farklı kaynaklardan elde edilen verilerin bir araya getirilmesi, araştırmanın güvenilirliğini pekiştirmiştir. Bu bağlamda, araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğine yönelik işlem süreci, kullanılan yöntemler ve veri toplama süreçleri ile güçlü bir şekilde desteklenmeye çalışılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın analizi sonucunda elde edilen veriler ve bu verilerden ortaya çıkan “*birey ve yurttaş, toplum için yurttaşlık eğitimi, yurttaşlık eğitimi üzerine eleştiriler ve küresel vatandaşlık*” isimli kategoriler başlığında bulgular sunulmuş ve yorumlanmıştır.

Birey ve Yurttaş

Russell, modern toplumlarda eğitimin, bireylerin kişisel gelişimi ile toplumun genel ilerlemesi arasında nasıl bir denge kurması gerektiğini açıklamıştır. Bu denge, eğitimin hem bireysel ihtiyaçları karşılama hem de toplumsal faydayı gözetmesini gerekli kılmaktadır. Eğitimde bireysel gelişimi ön plana çıkaran yaklaşımlar ile bireyleri toplumun bir parçası olarak şekillendirmeyi amaçlayan vatandaş odaklı yaklaşımlar, birbirinden oldukça farklı sonuçlar doğurur. Bireysel gelişimi hedefleyen eğitim, öğrencilerin entelektüel kapasitelerini artırmayı ve özgün düşünme becerilerini geliştirmeyi amaçlar. Buna karşılık, vatandaş odaklı eğitim anlayışı, bireyleri toplumsal beklentilere uygun şekilde yetiştirmeye odaklanır. Bu iki yaklaşım arasındaki temel fark, bireyin kişisel potansiyelini mi yoksa toplumun gereksinimlerini mi merkeze aldığıdır. Bu bağlamda sadece eğitim vererek vatandaşların refahını artırmak, özgür düşünme kapasitelerini sınırlayarak onların yalnızca itaat eden, sisteme uyum sağlayan birer birey olmalarına yol açabileceğini belirtmiştir. Bununla ilgili olarak Freire, eğitimin bireylerin toplumda dönüşüm yaratabilecek eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi gerektiğini belirtmesi Russell'ın bu düşüncelerini az da olsa destekler niteliktedir (Freire, 2021). Russell bununla ilgili olarak *Eğitim ve Toplumsal Düzen* isimli eserinde yurttaşlık eğitiminde birey ve yurttaş konusunu şöyle izah etmiştir:

Eğitimin yalnız gelişmeyi engelleyen nedenleri ortadan kaldırması değil, aynı zamanda kişiyi yetiştirmesi gerektiği düşünülürse, eğitimin iyi bireyler mi yoksa iyi yurttaşlar mı yetiştirmesi gerektiği sorunu ortaya çıkar, iyi yurttaş ve iyi birey arasında karşılık olmadığı söylenebilir; Hegel gibi düşünen herkes bunu söyler. İyi birey, bütünü iyiliği için

çalışır; bütünü iyiliği, bireyler için iyi olan şeylerden meydana gelir (Russell, 1969, s. 3-4).

Bunu destekleyen bir başka örnek açıklama da şöyledir:

Uygulamada, çocuğu birey olarak görmenin sonucu olan eğitim, onu geleceğin yurttaşı olarak gören eğitimden çok ayrıdır. Birey kafasının işlenmesi, yararlı bir yurttaş yetiştirmekle aynı değildir. Örneğin Goethe, James Watt'tan daha az yararlı bir yurttaştı; oysa birey olarak daha üstün sayılmalıdır. Toplumun iyiliğinin bir bölümünden ayrı olan ve bireyin iyiliği denilen bir şey vardır. Birey için neyin iyi olduğu konusunda görüşler çeşitlidir. Ama hangi görüş kabul edilirse edilsin, bireyin yetiştirilmesi ile yurttaşın eğitilmesinin ayrı şeyler olduğu yadsınamaz (Russell, 1969, s. 3-4).

Bertrand Russell'e ait olan bu cümlelerden anlaşıldığı üzere, yurttaşlık eğitimi ve bireysel gelişim arasındaki değişimi sorgulayan bir tartışma yapmaktadır. Russell, eğitimin yalnızca mevcut toplumsal düzeni devam ettiren bir araç olmaması durumu, aynı zamanda bireyin özgür ve eleştirel bir varlık olarak yetişmesini savunur. Burada, eğitimin bireylerin kendi yeteneklerini gerçekleştirilmesine imkân dâhilindeki kişiler ile bireyleri topluma göre biçimlendirme amacı arasında bir çatışma olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Russell'in burada dile getirdiği “iyi birey” ve “iyi yurttaş” kavramları, eğitim alanında sıklıkla tartışılan bir ikilik olarak ortaya çıkar. “İyi yurttaş” kavramı, bireylerin toplumsal normlara ve kurallara uygun, toplumsal faydayı gözetten bir şekilde yetiştirilmesini ifade ederken; “iyi bireyin” ise bireyi, kendi bireysel gelişimini, özgünlüğünü ve potansiyelini gerçekleştirilmesine değinir. Russell, bu ikilikte Hegel'e gönderme yaparak, bireyin kendi özgün çalışmalarını geliştirmesi ile toplumun geneli arasında bir gerilim bulunduğunu belirtir. Russell, “bireyin özelliklerini, bir yurttaşın eğitiminden farklıdır” diyerek bireysel gelişim odaklı eğitim ile toplumsal normlara uygun bir yurttaş yetiştirme arasındaki farkı somutlaştırır. Örneğin James Watt ve Goethe örnekleri, Russell'in bireysel gelişimi ve faydalar arasındaki ikiliğin gidişatı için yaşanan örneklerdir. Russell'in eğitime yönelik bu eleştirisi, eğitimin yalnızca toplumsal yapıda uyumlu bireyler yetiştirme amacını taşıması, aynı zamanda özgür düşünebilen ve gelişimlerini destekleyecek bir sürece dönüşmesi gerektiği anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu görüş, günümüzde bireysel özgürlükler ile toplumsal sorumlulukları dengede tutan, bireylerini halkın uyumunu sağlamaktan çok, insanların özgürlüğüyle uyumlu hâle getirmeyi amaçlayan demokratik bir eğitim anlayışının temelleriyle benzer olduğunu söylemek mümkündür. Bu kategori altında konuyla ilgili olarak Russell, başka şu örnekleri vermektedir: *Birey, kendi kendine yaşar; oysa yurttaş komşuları ile çevrilmiştir. Yurttaşın temel niteliği, gerçekte olmasa bile niyet olarak, işbirliği yapmasıdır. İşbirliği yapmak isteyen insan, eğer çok güçlü değilse, işbirliği yapabileceği hazır bir amaç arar* (Russell, 1969, s. 6). Bir diğer örnekte şu açıklamalara yer verilmiştir: *Yurttaş yetiştirmek için planlanmış bir eğitimle yaratılamaz. Hükümetlerin düşündükleri yurttaşlar, statükoya hayranlık duyan ve onun korunması için çaba göstermeye hazırlanmış olan kişilerdir* (Russell, 1969, s. 7). Russell, devletin eğitim sisteminin yurttaş yetiştirme amacının, statükonun korunmasını sağlaması konusunda eleştirdiği görülmektedir. Özellikle hükümetin “iyi yurttaş” oluşturma hedefi, statükoya uyum sağlamayı sağlayacak bireylerin oluşturduğu şekilde bir arada tutulmasında, bireyin kültürel ve entelektüel gelişimi sınırlayan bir yapıya dönüşebileceğini ifade etmiştir. Bu açıdan Russell, devlet tarafından dar görüşlü biçimde tanımlanmış bir yurttaşlık eğitiminin bireysel gelişiminin baskılanacağına dikkat çekmektedir. Birey eğitiminin toplumsal düzende daha uzun vadeli faydalar gösterdiğini ifade ederken, politik açıdan yurttaşlık eğitiminin görünümünü de kabul etmektedir. Bunu şu açıklamalarla izah etmiştir: “Uzun zaman için düşünülürse, bence birey eğitimi yurttaş

**Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim:
Bertrand Russell'ın Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi**

eğitiminden daha iyi, daha üstündür. Ancak günün gereksinimleri ile ilgisi ve siyasal yönünden yurttaş eğitimi önde gelir” (Russell, 1969, s. 19).

Russell, demokratik toplumlarda eğitim politikalarının bireysel gelişim ile toplumsal gereklilikler arasında dengelenmesi, aksi hâlde bireysel özgürlüklerin baskılanarak eğitimin bir ideolojik araç hâline dönüşebileceğini ortaya koyuyor. Bu görüş, eğitim felsefesi açısından düşünüldüğünde, bireysel gelişimin toplumsal düzenle uyum içinde devam etme gerekliliğini vurgulayan bir denge modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Russell, “*Toplumun bütün gençlerinin eğitilmesi zor olsa da hiç şüphe yok ki devlet'in amacı yurttaşlar yetiştirmektir*” (Russell, 1969, s. 8). Ona göre toplumda bütün gençleri eğitmenin çok zor olduğunu, ancak devletin nihai amaçlarından birinin yurttaş yetiştirmek olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. Yurttaşlık eğitimine yönelik bir başka açıklaması da *Bugünün eğitiminde bireyin yetiştirilmesi ile ilgili unsurların, genellikle geleneğin ürünü olduğunu, gittikçe yerini yurttaşlık eğitiminin alacağını göstermektedir* (Russell, 1969, s. 10). Şeklinde belirtilen açıklamada yurttaşlık eğitiminin günümüz toplumların demokratik toplumlara dönüşmesinde aktif rol oynadığını söylemek mümkündür. Russell'in yurttaşlık eğitimine yönelik diğer açıklamaları da şöyledir:

Akıllica olursa, yurttaş eğitimi birey kültürünün en iyi yönlerini sürdürebilir. Ama herhangi bir yönden kat görüşlü olursa, hükümetin uygun bir âleti haline getirmek için bireyin gelişmesini engeller. Bu nedenle, dar kapsamlı yurttaşlık ülkülerinin özünde bulunan tehlikeleri anlamak gerekir. Devletin eğitim düzenlerini kuranlar iyi bir yurttaşın nasıl meydana geleceği konusunda dar görüşlü olurlarsa kişilerin, yurttaş olarak bile, bozulmasına yol açarlar. Kişi kültürünün yurttaşlığa katkısını ancak geniş kişisel kültürü olanlar anlayabilir. Ne yazık ki günümüzde böyle insanların yerini yönetici yetenekleri olanlar, ya da uğraşlarının karşılığını görecektir siyasal adamları alıyor... İyi vatandaşlar yaratmak olan eğitimin çok ayrı iki biçimi vardır: yaşayan düzenin desteklenmesine ya da yıkılmasına yönetilmiş olabilir. Eğitimde devletin önemi göz önünde tutulursa, eğitimin hemen her zaman statükoyu korumaya yöneltileceği düşünülebilir (Russell, 1969, s. 11).

Russell'in bu açıklamaları genel olarak değerlendirildiğinde, eğitimin toplumsal düzenin kapsamı ve devlet tarafından nasıl bir araç olarak kullanılabileceğini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdiği görülmektedir. Ona göre eğitim, iki temel amaç doğrultusunda hareket etmektedir: Ya mevcut toplumsal düzeni sürdürmek ve korumak ya da bu düzeni sorgulamak ve bilinen değişiklikleri yapmaktır. Russell'in ifadesinden çıkan sonuç, eğitimin hem koruyucu hem de dönüştürücü bir işlevi olduğunu göstermektedir. Eğitim sisteminin nasıl şekillendiği ve devletin bu sistemdeki rolü, hangi unsurların ön plana çıkacağını belirleyen temel faktörlerdir. Bu durumu eleştirel pedagoji yaklaşımıyla değerlendirdiğimizde eleştirel pedagoji, eğitimin toplumsal eşitsizliklere, adaletsizliğe ve baskılara karşı sorgulayıcı bir yaklaşım geliştirmesi gerektiğini savunmaktadır (Kincheloe, 2023). Russell'in “*eğitim ya düzeni sürdürür ya da onu sorgular*” görüşü, eğitimde eleştirel düşünmenin önemini vurgulayan eleştirel pedagoji düşüncesiyle örtüşmektedir.

Demokratik eğitim, bireylerin özgürce düşünmesini, kendi potansiyellerini keşfetmelerini ve topluma etkin bir şekilde katılmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (Güneş, 2011). Russell'in, dar kapsamlı eğitim görüşü, bireylerin gelişimini engelleyeceğini söylemesi, demokratik eğitimin bireysel özgürlük ve çok yönlü kültür yaklaşımıyla örtüşmektedir. Ancak Russell, eğitimde devletin rolünü eleştirel bir şekilde tartışırken, devletin eğitim politikalarını genellikle toplumsal düzeni sürdürmek için bir araç olarak kullandığını belirtmiştir. Eleştirel pedagoji ise devleti ve

egemen yapıları eleştirir, ancak genellikle devlete karşı bir duruş sergiler (Kesik ve Bayram, 2015). Russell'ın devletin eğitim üzerindeki etkisini sınırlama önerisi, eleştirel pedagoji içinde daha belirgindir. Russell'ın statükoya yönelik eleştirisi, demokratik eğitim anlayışı ile örtüşse de bazen daha bireyselci bir bakış açısı sergilemiştir. Russell'ın eleştirisi daha çok devletin eğitim üzerindeki direkt etkisine odaklanırken, eleştirel pedagojide bu durum daha çok eğitimdeki yapısal eşitsizlikler üzerinden ele alınmaktadır. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere eğitim politikalarının tasarımı ve uygulanması, toplumsal dinamikleri yönlendiren etkili bir faktördür ve bu nedenle eğitim, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli sonuçlar doğurabilir.

Russell, eğitimde yurttaşlığın niteliklerini sağlayabilecek en önemli gücün siyasal olarak devlet olduğunu belirtir. Nitekim ona göre *Hemen bütün uygar ülkelerde bir insanın bağlı olduğu en güçlü örgüt devlettir. Öyle ki devletin bir üyesi olarak amaçları siyasal yönden başka bütün amaçlarından daha etkilidir. Bu nedenle çağdaş devletin amaçlarının neler olduğunu düşünmemiz önemli oluyor* Russell (1969, s. 111), şeklindeki açıklamaları dikkat çekicidir. Ayrıca okullarda yurttaşlık öğretiminin nasıl olması gerektiğini de belirtmiştir. Örneğin *Bu öğretim üzerinde yargılara varabilmek için önce amaçların ve gerçek sonuçların iyi anlaşılması gerekir. Bunu savunanların düşüncesinde yurtseverlik çoğunlukla iyi olan bir şeydir. Evini ve anayurdunu sevmenin, övünmeğe değer tarihsel başarılarından onur duymanın eleştirilecek bir yanı yoktur* (Russell, 1969, s. 113), şeklinde yurttaşlık eğitimi ile ilgili olarak önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bu bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, Russell'a göre yurttaşlık eğitiminin başarılı olması için öncelikle bu öğretimin nihai hedeflerin ve uygulama sonuçlarının kapsamlı bir şekilde anlaşılması gerekir. Ona göre yurttaşlık eğitimi, yurtseverlik, vatanını ve milletini sevmeye ve onunla gurur duyacak kadar bilgilere sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Bu durumu eleştirel bir bağlamda yermenin anlamsız olduğunu ifade etmiştir.

Bernard Russell, okullarda yurttaşlık öğretiminde ve vatandaş yetiştirmenin önündeki en büyük engelin “ulusçuluk” olduğunu ifade etmiştir. Hatta bunun için disiplinler arası sayılabilecek şöyle dikkat çekici bir örnek vermektedir: *Dünyanın tüm ülkelerinde tarih aynı biçimde öğretilmelidir. Tarih kitapları Milletler Cemiyetince hazırlanmalı, ulusal tarih yerine dünya tarihi öğretilmeli, savaşlar yerine de kültürel önemi olan sorunlar üzerinde durulmalıdır* (Russell, 1969, s. 117), şeklindeki açıklamaları ulusçuluk akımına karşı önemli bir eleştiri olarak görülmektedir. Bu yüzden, toplumsal işbirliği anlamında yurttaşlık duygusu her zamankinden daha gerekli olduğu sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

Toplum İçin Yurttaşlık Eğitimi

Russell, eğitimin vatandaşlık bilincini pekiştirmesini gerektiğini savunurken, bu eğitimin temel amacının bireylerin *işbirliği yapmaya hazır, evde yurttaşlar* haline getirildiğini belirtir. Ona göre, toplumsal düzenlerini korumak için belirli normlara uygun yurttaşlar yetiştirilir, ancak bu durumun aşırılığı bireysel yaratıcılık ve eleştirel düşüncüyü engelleme riski taşıdığını belirtir (Balçın, 2021; Bordanacı, 2006). Bu bağlamda yurttaşlık eğitimi, yalnızca mevcut düzeninin korunmasını değil, aynı zamanda toplumun üretilmesi için ayak uydurabilecek esneklikte bir bireyin yetiştirilmesini de hedeflemelidir. Bununla ilgili olarak Amerikan örneğini şu şekilde vermektedir:

Amerika'da devlet okullarından üniversitelere kadar tüm eğitim örgütü yurttaşlığa büyük önem verir, gençlere yurttaşlık görevlerini aşılamağa çalışır. Böyle olduğu halde, orta bir

**Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim:
Bertrand Russell'ın Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi**

Amerikalıda, daha eski Avrupa ülkelerinde var olan içgüdüsel toplum duygusu yoktur. Bunun nedeni, Amerika öncülerinin geleneği, ya da yakın atalarının Avrupalı oluşudur. Amerikalı bu duyguyu kazanmadıkça tüm endüstri düzeni yıkılma tehlikesi ile karşı karşıyadır (Russell, 1969, s, 18).

Bertnard Russell, toplum adına yurttaşlık eğitimine dair dikkat çekici şu cümleleri kurmaktadır: *Eğitimin birey yönünden değil toplum yönünden ele alınması gerektiğini, görevinin yararlı yurttaşlar yetiştirmek olduğunu ileri sürer (Russell, 1969, s. 20).* Russell, bu cümlede, bireylerin eğitiminin yanı sıra bu bireylerin toplumsal bağlamda nasıl bir rol oynayacaklarını, topluma nasıl hizmet edeceklerini ve toplumsal gelişmelere nasıl katkıda bulunacaklarını ön planda tutmaktadır. Sonuç olarak Russell, eğitimin toplumsal yönünü vurgulaması, eğitimin bireyler için değil, toplumun genel yararı için bir araç olduğunu göstermektedir. Eğitim, yalnızca bireyleri bilinçli ve sorumlu yurttaşlar olarak yetiştirmekle kalmamalı, aynı zamanda toplumsal yapı ve dinamikleri anlamalarını ve bu dinamiklere aktif bir şekilde katılmalarını sağlamalıdır. Bu yaklaşım, eğitimin bireylerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilme becerisini geliştirmeyi amaçladığı kadar toplumsal gelişmelere de katkıda bulunmasını öngörmektedir. Dolayısıyla eğitim, bireylerin ve toplumun birlikte ilerlemesine katkı sağlayacak bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, eğitim, yalnızca bireysel gelişim için değil, toplumsal ilerleme için de önemli bir işlev üstlenmektedir (Durkheim, 2016). Hatta Russell'ın eğitim görüşlerinde çok önemli olan ve günümüz eğitim sisteminde de sıklıkla belirtilen ve hedeflenen şu öğretim yaklaşımı dikkat çekicidir:

Çocuklar, çoğunlukla somut bilgiler edinmekten hoşlanırlar. Eğer bir çiftlikte yaşıyorlarsa çiftçinin yaptıklarını izler, hepsini öğrenirler. Soyut bilgileri pek az çocuk sever; oysa uygar bir toplumu olanaklı kılan, bu çeşit bilgilerdir. Bu nedenle, uygar toplumların sürekliliği için çocukların doğal davranmalarını sağlayacak yöntemler gereklidir (Russell, 1969, s. 32).

Russell'in yukarıdaki açıklamalarından anlaşıldığı üzere, çocukların somut deneyimlerden daha fazla hoşlandığını belirtmesi, eğitim sürecinde nasıl bir öğretim yöntemi izlenmesi gerektiği konusunda önemli çıkarımlarda bulunur. Çünkü somut bilgiler, çocukların çevreleriyle doğrudan etkileşim kurmalarını ve gerçek hayat deneyimlerinden öğrenmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda, çocuklar bir çiftlikte yaşıyorlarsa, çiftçinin günlük işlerini gözlemleyerek pratik bilgiler edinirler. Bu tür bir öğrenme, çocukların doğal meraklarını ve keşfetme isteklerini tetikler, aynı zamanda öğrenilen bilgilerin daha kalıcı hâle gelmesine katkıda bulunmaktadır. Örneğin, günümüzde oyun temelli öğrenme, proje tabanlı öğrenme gibi yaklaşımlar, çocukların hem somut deneyimlerden yararlanmalarını hem de soyut kavramlarla etkileşimde bulunmalarını sağlayabilmektedir.

Bertnard Russell, toplum için yurttaşlık eğitimi başlığında kabul edebileceğimiz bazı ilginç örnekler vermektedir. Burada toplum için yararlı işlere imza atan ve vatandaşlık eğitimi açısından konuya dikkat çekmek amacıyla o dönemin yaşantısında İngiltere'ye ait şu örneği vermektedir:

Her toplumsal düzenin uygun bir eğitim aracı vardır. İngiliz oligarşisinde bu, halk okullarıydı; en başta Eton, daha az önemli olanlar Harrow, Winchester ve Rugby idi. Yasalarda büyük değişiklikler oldu. Fakat bu okulların çalışmaları yardımıyla on sekizinci yüzyıl soylularının düşüncüsü, aynı zamanda on dokuzuncu yüzyıl boyunca siyasal gücü ellerinde tutanların düşüncüsü olarak kaldı. Halk okulları bugün de yaşamaktadır; zengin

İngilizlere göre bu okullar geleneğimizin en iyi yönlerini yaşatmakta. Bu nedenle bu okulların ulusal yaşamımıza yaptıkları katkıyı tartışmamız gerekiyor (Russell, 1969, s. 62).

Russell'ın yukarıdaki açıklamalarından anlaşıldığı gibi her toplumsal düzenin kendine özgü bir eğitim aracı olduğunu belirtmektedir. Bu durum, eğitimin sadece bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda belirli toplumsal yapıların ve değerlerin devam etmesine de hizmet ettiğini göstermektedir. İngiltere örneğinde, Eton, Harrow, Winchester ve Rugby gibi okullar, aristokratik ve burjuva değerlerinin aktarımında önemli bir şekilde rol oynamıştır. Bu okullar, yalnızca zengin sınıflara hitap etmekle kalmamış, aynı zamanda bu sınıfların düşünce biçimlerini ve toplumsal normlarını pekiştiren birer araç olmuştur. Russell'ın bu tespitleri, eğitim sisteminin sadece bireyleri değil, aynı zamanda toplumu şekillendiren bir yapı olduğunu göstermektedir. Eğitim politikalarının ve uygulamalarının toplumsal yapılar üzerindeki etkisi dikkate alındığında, bu okulların katkılarının yanı sıra, bu katkıların potansiyel olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, elit okulların sürdürdüğü normlar ve değerler, toplumsal eşitsizliği derinleştirebilir ve daha kapsayıcı eğitim politikalarının gerekliliğini ortaya çıkartabilir.

Russell'ın yurttaşlık eğitimi kapsamında dikkat çekici şöyle bir tespiti vardır: *Bireyin karakterinin oluşumunda toplumun etkili olduğunu savunmuştur* (Russell, 1969, s. 71). Russell, bireylerin karakterlerini geliştirmede toplumun belirleyici rolünü vurgulayarak, sosyal çevrenin ve kültürel normların birey üzerindeki etkilerini kabul etmektedir. Çünkü insanlar, doğdukları andan itibaren aile, arkadaşlar, eğitim kurumları ve daha geniş toplumsal yapılar tarafından etkilenirler. Toplum, bireylerin değerlerini, inançlarını ve davranışlarını şekillendiren dinamik bir ortam sağlamaktadır. Ancak Russell'ın bu görüşü, bireyin kendi iradesinin ve özgür seçimlerinin önemini de göz ardı etmemek gerektiğini de hatırlatır. Russell'ın bu görüşleri, sosyal psikolojinin temel ilkelerinden biri olan sosyal öğrenme teorisi ile paralellik gösterir. Özellikle bireyler, davranışlarını, çevrelerinden ve toplumsal etkileşimlerinden öğrenmektedirler (Bandura, 1977). Russell'ın tespiti, bireylerin toplumdan bağımsız düşünemeyeceğini, çünkü insan davranışlarının toplumsal bağlamda şekillendiğini savunur. Birey, toplumsal normlardan etkilenmiş olsa da kendi deneyimleri, düşünceleri ve duyguları doğrultusunda özgün bir karakter geliştirebilir. Sonuç olarak, Russell'ın bireyin karakterinin oluşumunda toplumun etkili olduğu görüşü, birey-toplum ilişkisini anlamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu nedenle bireyin karakterinin yalnızca toplumsal faktörlere bağlı olmadığını, aynı zamanda bireysel irade ve deneyimlerle de şekillendiğini kabul etmek önemlidir. Bu denge, bireylerin toplumsal yapılar içinde nasıl var olduklarını ve bu yapıların bireyler üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Nitekim Russell bununla ilgili olarak toplumun aşırı baskısına bir eleştiri olarak yönelttiği şöyle bir görüş öne sürmüştür: *Aşırı toplum baskısı bireyciliği ve orta sağlıklı çocuklarda rastlanmayan ilgileri - bilim, sanat, edebiyat, tarih ilgisi ve uygarlığı yaratan her şeyi engelleyebileceğidir* (Russell, 1969, s. 78).

Yurttaşlık Eğitimi Üzerine Eleştiriler

Russell, bireyin eğitiminin ihmal edilmesiyle yalnızca vatandaş yetiştirmeye odaklanmanın yaratıcı düşüncüyü kısıtlayabileceğini ve pasif bir uyum içerisinde yetişmelerine yol açabileceğini ifade etmiştir. Örneğin, devlete bağlı olan bir yurttaşlık eğitimi, bireylerin ayakta durmalarını, bağımsız düşünmelerini ve eleştirel bakış açılarını bastırabilir. Russell, bu açıdan yurttaşlık eğitimini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu görüşler, Freire (2021)'nin eğitim faaliyetlerinin eleştirel bir süzgeçten geçirmek görüşleriyle benzer olduğu söylenebilir. Özellikle

**Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim:
Bertrand Russell'ın Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi**

dar görüşlü yurttaşlık ideallerine dayalı eğitimi eleştirir ve bireysel özgün düşünmeyi sürdürmeyi besleyen eğitimle beraber toplumun da katkısıyla daha yararlı olacağını belirtir. Hatta bununla ilgili olarak bilimsel düşünme sürecini ve yurttaşlık eğitimi arasındaki mantığı felsefi olarak şu şekilde değerlendirmektedir:

Bir şeyin sonu olmayacağına inanmak bilimsel ruhun özüdür. Bu nedenle, bilim adamının inançları değişebilecek niteliktedir, dogmatik değil. Onun kendi araştırmalarından doğduğu sürece bu inançlar toplumsal değil kişisel olur. Bu demektir ki onlar, toplumun iyi yurttaş için inanılması gerekli saydığı şeylere dayanmaz, kendi gözlemleri ve çıkardıkları sonuçlara bağlıdır. Bilimsel düşünüş ile hükümetin bilimi kullanışı arasındaki bu çatışma, bir gün bilimsel gelişmeyi büsbütün durduracaktır. Çünkü bilimsel yöntem, geleneğe bağlılığı aşılama gittikçe daha çok kullanılacak. Bunu önlemek için, bilimsel yetenek gösteren çocukların yurttaşlık eğitiminin dışında bırakılması, kendilerine düşünme özgürlüğü verilmesi gerekecektir (Russell, 1969, s. 15).

Bertrand Russell'in bu açıklamalarından anlaşıldığı gibi yurttaşlık eğitimi bağlamında hem bilimsel düşüncenin doğası hem de devletin bilimi ideolojik amaçlarla kullanma riski üzerine önemli eleştiriler içermektedir. Russell'e göre, bilimsel düşünce, dogmatik olmayan, değişime açık ve bireyin gözlemlerine dayalı bir süreçtir. Bu durum, bilim insanlarının toplumun "iyi yurttaş" olarak inançlarını şekillendirmesi gerektiği öngörüsüne ters düşmektedir. Bu yaklaşım, bilimsel eğitimin doğasına aykırı olarak, bireyi kendi gözlemleri ve kişisel düşünceleri yerine, belirli toplumsal kalıplara göre düşünmeye yönlendirme sorununu da ortaya çıkartmaktadır. Russell, bilimsel düşüncenin özgürlüğünü koruyabilmek için çocukların yurttaşlık eğitiminden bağımsız kalmaları gerektiğini öne sürmektedir. Bu fikir, devletin yurttaşlık eğitimi ile bilim insanları yetiştirmede sahip olduğu rolün sınırlandırılması gerekliliğini vurgulamaktadır. Eğer devlet, bilimsel düşüncüyü yurttaşlık eğitimine dahil ederek, onu belirli bir dogma ve gelenekle ilişkilendirirse, bilimsel özgürlüğün kaybolması ve bilimsel gelişmenin durması riskini ortaya çıkartabilir. Russell'in *geleneğe bağlılığı aşılama* şeklinde eleştirdiği bu yaklaşım, bilimi özgür bir alan olmaktan çıkarıp, bir ideolojinin aracı hâline getirebilir. Russell'in ifadesi, özellikle modern devletlerin yurttaşlık eğitiminde bilimi kullanarak toplumun düşünce yapısını şekillendirme çabalarını eleştirir. Yurttaşlık eğitimi, genellikle devletin normlarına uygun bireyler yetiştirmeyi amaçladığı için bilimsel düşünceyle çelişen bir dogmatizmi barındırabilir. Dolayısıyla bu eğitim sistemi, bireylerin eleştirel düşünme becerilerinin ve sorgulayıcı zihinsel becerilerinin gelişimini sınırlandırabilir (Russell, 1999).

Russell, vatandaşlık eğitiminde eleştirdiği konulardan biri de ulusçuluk temelinde öğretilen yurttaşlık eğitimidir. Bununla ilgili olarak ilginç bir örnek vermektedir: *Yurttaş birinin soygun yapmak için insan öldürme eğiliminde bulunmasının en önemli sorumlusunu eğitim olduğunu* (Russell, 1969, s. 115), ifade etmiştir. Ayrıca bunun bir diğer nedeni de ulusçuluğa bağlamaktadır. Nitekim ona göre Ulusçu bir yurtseverliğin okullarda öğretilmesi şöyle dursun, bunun insanların eğilimli oldukları bir kütle manisi olduğu, zihinsel ve törel yönden buna karşı korunulması gerektiği söylenmelidir. İçinde bulunduğumuz yüzyılın en tehlikeli kötülüğünün ulusçuluk olduğundan şüphe yoktur. Bu, içki, uyuşturucu maddeler, ticarete aldaticılık ve geleneksel törel eğitimin yöneltildiği tüm kötülüklerden daha tehlikelidir. Çağdaş dünyayı gözden geçirebilenler görüyorlar ki ulusçuluktan dolayı, uygar bir yaşamın devamı tehlikelidir. Bu, uluslararası olaylarda bilgisi olan herkesçe bilinmektedir. Yine de her yerde halkın parası bu yıkıcı kötülüğü yaymak ve artırmak için harcanıyor (Russell, 1969, s. 115), şeklinde önemli tespitler elde etmiştir.

Bertrand Russell'ın bu açıklamaları genel olarak incelendiğinde, ulusçuluk anlayışının eleştirisi üzerinden yurttaşlık eğitiminde evrensel değerlere dayalı bir yaklaşımın önemine değinmiştir. Russell, ulusçuluğun bireylerin düşünsel bağımsızlıklarını sınırlayan bir "kütle manisi" olduğunu öne sürerek, onun eğitimin merkezinde yer almaması gerektiğini belirtmiştir. Bu noktada, okullarda ulusçu değerlerin yüceltilmesinin, bireyleri toplumsal uzlaşından ziyade ayrıştırıcı bir bağlam içine soktuğuna dikkat çekmeye çalışmıştır. Ona göre, ulusçu ideolojilerin okullarda öğretilmesi, öğrencileri eleştirel düşünceden uzaklaştırır ve onları küresel sorunlara kayıtsız birer birey hâline getireceğini belirtir. Russell, modern dünyada ulusçuluğun uygar yaşamı tehdit eden bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini ve bunun da yalnızca bilinçlendirme yoluyla değil, eğitsel sistemlerin yapısal dönüşümüyle aşılabileceği kanısındadır. Bu bağlamda, Russell'in yurttaşlık eğitimi konusundaki eleştirileri, eğitimin amacının ulus-devlet odaklı değil, tüm insanlığa yönelik etik bir sorumluluk geliştirmek olduğu görüşü hâkimdir. Günümüz yurttaşlık eğitimi tartışmalarında Russell'in eleştirileri, eğitim müfredatlarının bireyleri yalnızca kendi toplumlarına değil, evrensel etik normlara göre şekillendirmesi gerektiği görüşünü desteklemektedir. Bu durum, özellikle demokratik bir toplumun oluşumunda aktif bir şekilde rol alan eğitimin, bireyleri, yalnızca kendi uluslarına sadık yurttaşlar değil, küresel bir toplumun sorumluluk sahibi bireyleri olarak yetiştirmeleri gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Küresel Vatandaşlık

Russell, özellikle modern dünyada uluslararası dayanışmayı öneren bir vatandaşlık eğitiminin gerekliliğini vurgulamıştır. Ona göre, küreselleşen dünyada yurttaşlık eğitimi, artık yalnızca yerel veya ulusal bir sınırlamayla sınırlı olmaması gerektiğidir. Günümüz dünyasında ülkeler arası işbirliği ve barışa dayalı küresel bir vatandaşlık yaklaşımının geliştirilmesi önemlidir. Ancak bu küresel vatandaşlık eğitiminin yalnızca savaşların önlenmesiyle kalmaması, aynı zamanda küresel ekonomik düzenin devamlılığı için de önemlidir. Dolayısıyla Russell, eğitim gelirlerinin sadece kendi ülkelerine değil, tüm insanlığa yararlı olacağını birer dünya vatandaşı olarak yetişmeleri için bu konuda bir sorumluluk üstlenmeleri gerektiğini belirtmiştir. Yurttaşlık eğitiminde yerel düzeyde güçlü bir aidiyet duygusu geliştirilmesi ve dünya vatandaşı olarak insan haklarına saygılı, işbirliği ve dayanışma gibi evrensel değerlerin benimsetilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bununla ilgili olarak şu cümleleri kurar: *Yurttaşlık eğitiminde her ne kadar bazı riskler mevcut olsa da toplumsal dayanışmayı sağlamaya yöneltilmiş eğitim konusunda söylenecek iyi şey çoktur* (Russell, 1969, s. 17). Bununla ilgili olarak dikkat çekici şöyle bir başka açıklama daha yapmıştır:

Bilimsel uygarlığımızın yaşayabilmesi için, bugün devlet eğitiminin sağlamaya çalıştığı Devlet içindeki birlikten başka, uluslararası dayanışma ve tüm insan türünü işbirliği yapan bir bütün olarak görme duygusu gittikçe daha gerekli olmaktadır. Bununla birlikte, yakın geleceğin temel gereksinimi, dünya yurttaşlığı duygusunun geliştirilmesi olacaktır (Russell, 1969, s. 18-19).

Bertrand Russell'ın bu düşünceleri genel olarak değerlendirildiğinde, küresel vatandaşlık eğitiminin temel ilkeleriyle benzer olduğu görülmektedir. Russell, devletlerin vatandaşlarına toplumsal dayanışmayı sağlama amacında olduklarını, ancak bu çabanın yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde de geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, bilim ve teknoloji ile şekillenen modern dünyada yalnızca ulusal dayanışma değil, küresel düzeyde işbirliği ve insanlık bilincinin inşası da zorunlu hâle gelmiştir. Russell'ın bu yaklaşımı, günümüzde

küresel vatandaşlık eğitiminin ana hedeflerinden olan bireylerde uluslararası dayanışma ve dünya vatandaşlığı bilincini geliştirme çabaları ile örtüşmektedir (Goren ve Yemini, 2017). Küresel vatandaşlık, bireylerin yalnızca kendi ulusal topluluklarına değil, küresel topluma da ait olduklarını ve bu toplumun bir parçası olarak sorumluluk taşıdıkları söylenebilir. Bu bağlamda, küresel vatandaşlık eğitimi, bireylerin yalnızca yerel ya da ulusal düzeyde değil, küresel sorunlara da duyarlı olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Örneğin çevre sorunları, insan hakları, barış ve sosyal adalet gibi küresel meseleler, bu tür bir eğitimin temel odak konuları arasında gösterilebilir. Russell'ın düşüncesine göre, küresel vatandaşlık eğitimi, bireylerin sadece ulusal kimlikleriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda küresel ölçekte sorumluluk alacak şekilde yetiştirilmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Literatürde de küresel vatandaşlık eğitiminin amacı, bireylere sadece kendi uluslarına değil, tüm insanlığa karşı da sorumluluk taşıdıkları bilincini kazandırmaktır. Bu yaklaşım, Dower (2003), Goren ve Yemini (2017), Peters, Britton ve Blee (2008) ve Appiah (2006) gibi araştırmacıların görüşleriyle uyum içindedir.

Sonuç olarak, Russell'ın düşüncelerinin, küresel vatandaşlık eğitiminin temelini oluşturan *insanlık bilinci* ve *uluslararası dayanışma* kavramlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Bu durum, onun görüşlerinin bireylerin evrensel değerler doğrultusunda eğitilmesine yönelik önemli fikirlere sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, küresel vatandaşlık bağlamında Russell, dünya vatandaşlığı olgusunun ve bu doğrultuda eğitimin çağdaş dünyanın varoluşsal bir gereksinimi olduğuna işaret etmektedir. Bu da küresel vatandaşlık eğitiminin hem bireylerin hem de toplumların gelecekte barış ve dayanışma içinde yaşayabilmeleri için ne denli hayati bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bu araştırmanın bulguları ışığında bazı sonuçlara ulaşılmış ve bunun neticesinde ilgili literatür desteğiyle tartışılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarına göre Bertnard Russell, eğitimin birey yönünden değil, toplum yönünden ele alınması gerektiğini, görevinin yararlı yurttaşlar yetiştirmek olduğunu ileri sürmüştür (Russell, 1969). Russell, devletin desteklediği eğitimin, bireyleri belirli bir toplumsal düzenin uyumlu unsurları olarak şekillendirmeyi amaçlayan bir sistem hâle dönüşmesini eleştirir. Ona göre hükümetler, yurttaşlarının statükoya bağlı bir şekilde geliştirme çabaları, bireysel yaratıcı düşüncelerinin kısıtlanması ve eleştirel yetilerinin gelişimini engellenmesine yol açabilir (Russell, 1969). Russell'ın bakış açısına göre, yurttaşlık eğitimi sadece mevcut düzenin korunmasını sağlamamalıdır. Aynı zamanda, toplumun değişimlere uyum sağlama yeteneğini geliştirebilecek bireyler yetiştirmeli ve onların özgürce düşünmelerini sağlayacak bir nitelikte olmalıdır (Russell, 1999). Russell'ın vatandaşlık eğitimine yönelik görüşleri, John Dewey'in demokratik eğitim kuramı ile de örtüşmektedir. Dewey (1916), demokratik toplumların varlığını sürdürebilmesi için bireylerin aktif birer yurttaş olarak yetiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Benzer şekilde, Banks (2008) ve Gutmann (1987) gibi çağdaş eğitim bilimciler de vatandaşlık eğitiminin bireylerin eleştirel düşünme, sosyal adalet ve toplumsal katılım becerilerini geliştirmeye yönelik bir eğitim olarak ele alınması gerektiğini öne sürmektedir (Özden, 2019).

İnsanın mutluluğu, erdemli bir birey olarak yaşama çabasından değil, toplumsal koşulların düzeltilmesinden geçmektedir. Yurttaşlık eğitimi açısından düşünüldüğünde, özgürlüğe önem veren bir filozof olan Russell, eğitim sisteminin özgür olmadığını ifade etmiş ve bunun en önemli

sorumluları, anne-baba, öğretmen ve devlet etkilerine bağlamıştır. Bunlar içerisinde en belirleyici faktörün devlet olduğunu tespit etmiştir (Yılmaz, 2001). Ayrıca yurttaşlık eğitiminde otoriter anlamda olaya bakıldığında baskılayıcı faktörlerin devlet, anne-baba, din ve öğretmenin etkili olduğunu savunmuştur (Russell, 2020). İlgili literatürden de belirtildiği gibi devletler, yurttaşlarını kendine göre yetiştirir ve onların düşünmesini istememesinin ardındaki ana nedeni, kendi çıkarlarına uygun ideolojilerin, eğitim ve medya gibi propaganda yöntemleriyle aktarmaktır. Bu süreçte devletlerin yurttaşlarının iyi birer vatandaş olabilmeleri için gereken her şeyi bilerek ve planlayarak, bu eğitimle sürekli olarak yurttaşların üstün performans göstermesini bekler. Bu tür bir eğitimde verilen bilgiler, genellikle devlete zarar veren sonuçlar ya da kaybedilen savaşların anlatıldığı konular ya atılır ya da müfredattan tamamen çıkartılır (Arık, 2014).

Russell, eğitimin bireylerin karakter gelişimi üzerinde olumlu bir etkisi olabileceğini savunur. Ona göre, *iyi birey* ve *iyi yurttaş* kavramları arasında bir gerilim bulunmaktadır. “*İyi yurttaş*”, toplumun kurallarına uyum sağlayan ve toplumsal düzeni koruyan bireyi ifade ederken, “*iyi birey*” bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesine ve kişisel gelişimine yönelik olduğu söylenebilir. Bu iki kavram, bireyin toplumsal beklentiler ile kişisel özgürlük ve yaratıcılık arasında bir denge kurma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Russell'a göre, eğitim sisteminin bireyleri yalnızca toplumsal normlara uygun şekilde odaklanmanın, uzun süreli yaratıcılığını ve yapısal olarak tek bir kalıba koyacağını uyarısında bulunur. Özellikle bu süreçte verilecek yurttaşlık eğitimi, mevcut statükoyu koruma amacıyla kullanabileceği uyarısında bulunmuştur. Bu durum yaşandığında, bireylerin bağımsız olarak düşünme yetilerinde sorun yaşatabilir. Russell, eğitimde bu tür dar görüşlü yaklaşımlara karşı bireylere özgürce düşünmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Russell, 1969). Ancak yapılan bir araştırmada Russell'in bireyi eğitmekle ilgili olarak herhangi bir özel yöntem veya tekniği önermediği iddia edilmiştir (MacIver, 1964, s. 94).

Araştırmanın bir başka dikkat çekici sonucuna göre Russell, yurttaşlık eğitiminde yalnızca toplumlarda uyum sağlamayı değil, aynı zamanda toplumsal değişimlerde bulunabilen esnek bireylerin yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yurttaşlık eğitiminin bireysel yaratıcılığı desteklemesi gerektiği, aynı zamanda küresel işbirliğini güçlendirerek küresel vatandaşlık olgusunun ortaya çıkmasını desteklemektedir. Sonuç olarak Bertrand Russell, eğitimde birey ve yurttaş arasındaki dengeyi kurarken, karakter gelişimlerini önemseyen, eleştirel düşünmeyi önemseyen ve toplumsal normları sorgulayan bir eğitim anlayışının gerekliliğini önemseyen ve toplumsal normları sorgulayan bir eğitim anlayışının gerekliliğini önemseyen söylenebilir. Ona göre yurttaşlık eğitiminin, bireyin hem sosyal yaşamında ona katkıda bulunmalı; hem de onların toplumsal sorumluluklarını geliştirmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu durumu, “*eğitim ve toplumsal düzen*” isimli eserinde yapıcı bir şekilde hem felsefi olarak hem de sosyolojik boyutuyla eleştirerek bir muhakeme yaptığı görülmektedir. Ayrıca Bertrand Russell, çocuk eğitimi konusunda yapılması ve kaçınılması gerekenleri açık ve etkili bir şekilde açıklamıştır (Passmore, 1965, s. 43). Bu bağlamda düşünüldüğünde günümüzde demokratik bir eğitim modelinin temellerinin felsefi, sosyolojik ve psikolojik boyutuyla değerlendirmede öncülük eden önemli görüş ve düşüncelere sahip olmasından dolayı önemini koruduğu söylenebilir. Ancak bu düşünceden farklı olarak bazı yazarlar, onun eğitim üzerine yazılar yazarken felsefi bir düşünce yahut felsefi temelli bir beceri sistemi oluşturmadan yazılar yazdığını iddia etmiştir (Demir Dindar, 2022). Dolayısıyla bir filozof olarak Bertnard Russell, eğitimin ilişkili olduğu yapıları ve konuları açıklarken daha çok toplum eleştirmeni görevini üstlendiği görülmektedir (Hirst, 1963, s. 51). Bu sonuçlar ışığında şu önerileri yapmak mümkündür:

**Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim:
Bertrand Russell'ın Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi**

Yurttaşlık eğitim sistemleri, toplumsal normlara uyum sağlamanın bütünlüğünü, toplumsal değişimi ve bireysel yaratıcılığı ön gören programlar geliştirmeye önem verilmelidir. Müfredatlar, onların eleştirel düşünme yeteneklerini geliştirecek ve toplumsal kişilerin bilgilerini kazandıracak şekilde tasarlanmalıdır. Örneğin, bir demokratik seçim sürecinin simüle edilmesi, öğrencilere oy kullanma, aday olma ve siyasî karar almayı öğretirken, bu süreçteki etik ve hukukî sorumlulukları da anlamalarına yardımcı olabilir. Okulda yurttaşlık eğitimi kapsamında hazırlanacak projelerle öğrencilerin demokratik katılım becerileri, sorumlulukları ve haklarını kullanma becerileri geliştirilebilir. Örneğin, çevre temizliği, yaşlı bakım evlerine yardım, eğitim materyalleri bağışı gibi gönüllü faaliyetler, toplumsal katılım ve sorumluluk duygusunun geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca kamu politikaları, toplumsal sorunlar ve yurttaşlık hakları gibi konularda uzmanlar tarafından halka açık seminer ve konferanslar düzenlenebilir. Bu etkinlikler, yurttaşlık bilincini artırmak ve katılımcıların toplumsal olaylara daha bilinçli bir şekilde yaklaşmalarını sağlamak amacıyla etkili bir yöntemdir. Bu bağlamda gençlerin, yerel yönetim süreçlerine katılımını sağlamak amacıyla "*genç meclisleri*" gibi uygulamalar yapılabilir. Bertnad Russell'in yurttaşlık eğitimi kapsamındaki düşüncelerinden biri olan küresel vatandaşlık ile ilgili görüşlerinde belirttiği gibi eğitim programlarında küresel işbirliğini güçlendiren ve dünya vatandaşlığını sağlayan içeriklerle zenginleştirilebilir. Farklı etnik, kültürel ve dini grupların bir arada yaşadığı toplumlarda, çok kültürlü eğitim, hoşgörü, empati ve toplumsal uyumu destekleyen önemli bir yurttaşlık uygulamasıdır. Bu eğitim, bireylerin farklı kültürleri tanıyarak karşılıklı anlayış ve saygıyı geliştirmelerine katkıda bulunur. Ayrıca, Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi düşünürlerin toplumsal sözleşme kuramları, bireylerin devletle ilişkileri ve toplumsal sorumlulukları üzerine değerli tartışma örnekleri sunduğu için eğitim sürecinde görüşleri üzerine karşılaştırmalar yapılabilir. Ayrıca yurttaşlık eğitiminde, mevcut düzen dahil olmak üzere sorgulamayı ve toplumsal temelli düşüncelere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmalarına yardımcı olacak bir eğitim süreci yürütülmelidir. Bu süreçte öğretmenler, bireyleri yalnızca uyumlu yurttaşlar olarak değil, aynı zamanda eleştirel düşünen bireyleri yetiştirebilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve değerlerle donatmaya özen göstermelidir.

Kaynaklar

- Acar, A. K. (2007). *Bertrand Russell'in eğitim görüşü*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Appiah, K. A. (2006). Global citizenship. *Fordham L. Rev.*, 75, 2375.
- Arık, A. (2014). Russel'da çocuğun eğitiminde devletin rolü. *Turkish Studies*, 9(11), 49-62.
- Ata, B. (2016). Bertrand Russell, tarih eğitimi ve dünya barışı. *Turkish History Education Journal*, 5(1), 193-225.
- Balçın, S. (2021). *Bertrand Russell'in eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi. Samsun.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs.
- Banks, J. A. (2008). *Diversity and citizenship education: Global perspectives*. Jossey-Bass.
- Banks, J. A., Suárez-Orozco, M., & Ben-Peretz, M. (Eds.). (2016). *Global migration, diversity, and civic education: Improving policy and practice*. Teachers College Press.
- Bordanacı, Z. (2006). *Russell'da toplumsal açıdan eğitim sorunu*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi. Erzurum
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (3.Baskı) Demir, S.B. & Bütün, M. (Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Dalkılıç, B. (2004). Bertrand Russell'in İslâm kültürü, medeniyeti ve felsefesine yaklaşımı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(18).
- Demir Dindar, T. (2022). *Filozofların felsefi görüşleri ile eğitim önerileri arasındaki ilişkinin Bertrand Russell özelinde incelenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. Macmillan.
- Dower, N. (2003). *An introduction to global citizenship*. Edinburgh University Press.
- Durkheim, E. (2016). *Eğitim ve sosyoloji*. Pinhan Yayıncılık.
- Elmalı, O. (2005). *Bertrand Russell'da ahlak felsefesi*, Ataç Yayınları.
- Freire, P. (2021). *Eleştirel bilinç için eğitim*. Ayrıntı Yayınları.
- Goren, H., & Yemini, M. (2017). Global citizenship education redefined—A systematic review of empirical studies on global citizenship education. *International Journal of Educational Research*, 82, 170-183.
- Gül, F. (2002). Bertrand Russell'in felsefe anlayışı üzerine bir inceleme. *Felsefe Dünyası*, (36), 45-57.
- Güneş, H. (2011). *Demokrasi ve eleştirel pedagoji*. Sobil Yayıncılık.
- Gutmann, A. (1987). *Democratic education*. Princeton University Press.
- Gutmann, A. (1993). Democracy & democratic education. *Studies in Philosophy and Education*, 12, 1-9.
- Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. MIT Press.
- Hager, P. J. (2020). Russell. In W. H. Newton-Smith (Ed). *A Companion to the philosophy of science*. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781405164481.ch61> adresinden 04.10.2024 tarihinde erişildi.
- Hauver, J. (2017). Attending to children's civic learning... In the in-between. *Social Education*, 81(6), 376-379.
- Hirst, P. H. (1963). Philosophy and the educational theory. *British Journal of Educational Studies*, 12(1), 51-64. doi: 10.2307/3118921.

**Demokratik Bir Toplum İçin Eğitim:
Bertrand Russell'ın Yurttaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi**

- Karataş, İ. (2002). Cumhuriyet dönemi ilköğretim programlarında vatandaşlık eğitimi. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi. İstanbul.
- Kerschensteiner, G. (2022). *Vatandaşlık kavramı ve eğitimi*. Dorlion Yayınları
- Kesik, F., & Bayram, A. (2015). Eğitim sisteminin eleştirel pedagoji perspektifinden bir değerlendirmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3).
- Kincheloe, J. L. (2023). *Eleştirel pedagoji*. Yeni İnsan Yayınları.
- Kissinger, L. (2022). Civics diploma seals: energizing civic education for students. *Social Education*, 86(3), 209-215.
- Levinson, M. (2012). Diversity and Civic Education. In. *making civics count: citizenship education for a new generation*, ed. David E. Campbell, Meira Levinson, and Frederick M. Hess, 89-114. Cambridge, MA: Harvard Education Press.
- Maboçoğlu, M. (1995). B. Russell'in eğitim felsefesinin bir analizi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- MacIver, D. A. (1964). *Bertrand Russell on moral education*. USA: University of Alberta Libraries.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2018). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı (İlkokul 4. sınıf)*, MEB Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2023). *Ahlak ve yurttaşlık eğitimi dersi öğretim programı (I-II) (ortaokul ve imam hatip ortaokulu 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Temel Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Monk, R. (2002). Bertrand Russell 1872–1970. In *fifty major thinkers on education* (pp. 229-233). Routledge.
- Nath, R. (2010). Philosophy of education: Sri aurobindo and Bertrand Russell- a critical study [Doctoral dissertation]. Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 10112321).
- National Council for the Social Studies, [NCSS], (2024). Unpacking project-based learning in civics education. NCSS. <https://www.socialstudies.org/professional-learning/unpacking-project-based-learning-civics-education>
- Nussbaum, M. C. (1997). *Cultivating humanity: A classical defense of reform in liberal education*. Harvard University Press.
- Özbek, R. (2023). *Toplumsal düzen-vatandaşlık ve insan hakları eğitimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özden, D. M. (2019). *Rousseau ve Russell'in çocuk eğitimine ilişkin görüşleri üzerine karşılaştırmalı bir inceleme*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Öztürk, F. (2021). Türk Milli Eğitiminin amaçlarında birey ve vatandaş sorunu. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 11(4).
- Parker, W. C. (1996). Advanced ideas about democracy: Toward a pluralist conception of citizen education. *Teachers College Record*, 98(1), 104-125.
- Passmore, A. (1965). Analytical criticism of traditional philosophies of education. *Melbourne Studies in Education*, 8(1), 41-60.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (3.Baskıdan Çeviri) M. Bütün ve S. Demir (Ed.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Peters, M. A., Britton, A., & Blee, H. (Eds.). (2008). *Global citizenship education*. Sense Publishers.
- Peters, R. S. (1971) *Modern philosophies of education*, Ed: John Paul Strain.
- Pitts, A. B., Dziuban, C., & Cornett, J. (2011). The People unite: learning meaningful civics online. *Social Education*, 75(3), 160-163.
- Russell, B. (1926). *Education and the social order*. Allen & Unwin.
- Russell, B. (1938). *Power: A new social analysis*. Routledge.
- Russell, B. (1945). *A History of western philosophy*. Simon & Schuster.
- Russell, B. (1969). *Eğitim ve toplum düzeni*. Çev. Nail Bezel. İstanbul: Varlık Yayınları.

- Russell, B. (1999). *Eğitim üzerine*. Çev. Nail Bezel. Say Yayınları. Ankara.
- Russell, B. (2022). *Sorgulayan denemeler*. Çev. Nermin Arık. Say Yayınları. Ankara.
- Safran, M., & Dilek, D. (Eds.). (2021). *21. Yüzyılda kimlik, vatandaşlık ve tarih eğitimi*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Şahin, K. (2012). *Türkiye'de sosyal bilgiler dersi müfredatındaki yurttaşlık eğitiminin Avrupa Birliği yurttaşlık eğitimi politikaları bağlamında değerlendirilmesi (2005-2011)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Sainsbury, R. M. (1986). Bertrand Arthur William Russell. *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 20, 217-218.
- Smith, T. V., Lmdeman, E. C. (1968) *Demokratik yaşama yolu*. Nebioğlu Yayınları.
- Strathern, P. (2016). *90 Dakikada Bertrand Russell*. (R. Elif Özcan, Çev.). Zeplin Kitap.
- Tektaş, T. (2019). *Bertrand Russell*. Parola Yayınları.
- Üstel, F. (2021). *Makbul vatandaş"ın peşinde II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İletişim Yayınları.
- Veen, R. V. D. (2003). Community development as citizen education. *Internationality of Lifelong Education*, 22(6), 580-596.
- Woodhouse, H. R. (1980). The Concept of individual in Bertrand Russell's educational thought [Doctoral dissertation]. Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI No. 303096034).
- Yılmaz, A. (2001). Bertrand Russell ve eğitim. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Sayı:10
- Yüce, A. E. (2023). Gelişim çağındaki çocukların fiziksel, sosyal ve duygusal ihtiyaçları: Nörobilimsel bulgular ve Bertrand Russell'in fikirlerinin karşılaştırılması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 19(1), 123-139. doi: 10.17244/eku.1188902.